

УДК: 378.147.017.4

В.К. КІНДРАТ

ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ У СТУДЕНТІВ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ (ментальний компонент)

***Резюме.** У статті висвітлено теоретичний аналіз змістовного навантаження терміну «ментальність» та обґрунтовано аспекти формування національної ментальності у студентів вищого навчального закладу.*

***Ключові слова:** патріотичне виховання, ментальність, студентська молодь.*

Постановка проблеми. В роботі [1] було встановлено наступне.

По-перше, сила і ефективність виховання національної свідомості визначається тим, наскільки глибоко ідея Батьківщини проникає в духовний світ студента в період його мужніння як людини і громадянина, наскільки глибоко він бачить світ і самого себе очима патріота.

По-друге, діалектична єдність трьох компонентів патріотизму: знання – переживання – вчинки і визначає глибину цього почуття.

По-третє, квінтесенцією формування національної свідомості молоді в умовах вищого навчального закладу є органічне злиття сукупності виховних можливостей кожного окремого предмету та зусиль викладача з метою комплексного впливу на свідомість, почуття і поведінку студента.

Наприкінці була висловлена думка про необхідність дослідити психічну компоненту національної свідомості, зокрема, – ментальність. На відміну від ідеології, ментальністю є форми мислення або оціночні поняття, через які середовище впливає на індивіда (чи групу) і спонукає його до дії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сакральна духовність тематизується концептами: віра – надія – любов; культурні цінності – ідеями істини, добра, краси; гуманістика позначається ідеями особистості, долі та духу. В українському менталітеті немає гострого розриву між інтелектом та почуттям, духом і тілом, вірою та раціональною сферою, тому що він базується на сакральній ідеї про розумну душу, що живиться «внутрішнім словом» серця (Феодосій Печерський), «інтелектуальною любов'ю» (Г. Кониський) та «мудрістю внутрішньої людини» (Г. Сковорода) [3]. Саме тому в українському гімні є потужні слова-заклик: «... душу й тіло ми положимо за нашу свободу...».

Цілеспрямовані наукові дослідження і методичні розвідки видатних науковців та педагогів України (В. Євтуха, В. Бебик, О. Забужко, С. Кримського, С. Козловського, М. Поповича, І. Оніщенко, М. Шульги) підкреслюють, що ментальність – це колективний, відносно сталий суспільний спосіб мислення, в основі якого лежить набір самоочевидностей для представників соціальної спільноти.

Формування мети. Ментальність (від лат. *mens* – будь-яке духовне явище чи діяльність пов'язана з духом, духовністю) – спосіб мислення, загальна духовна налаштованість, характер, схильності, установка індивіда до навколишнього світу. Ментальність – це призма, через яку людина дивиться на світ і себе в ньому. Вона притаманна кожній людині, незалежно від етнічного походження, статі, соціального стану, мови тощо. Ментальність залежить від цих факторів, особливо від національності та зумовлених нею мови та культури, але вони не заперечують її існування, а, навпаки, формують національну ментальність. Ментальність не має чіткого термінологічного визначення, що унеможливорює створення інструментарію її практичного дослідження, то ж спробуємо провести теоретичний аналіз змістовного навантаження терміну: «ментальність».

Виклад основного матеріалу дослідження. Ментальність є явищем розумового порядку і не є ідентичною суспільній свідомості, а характеризує лише специфіку цієї свідомості відносно суспільної свідомості інших великих груп людей, таких як етнос, нація, соціальна верства. Сучасний розвиток освіти потребує встановити взаємозалежність між певними процесами виховання, надати їм об'єктивну оцінку та творчо застосовувати їх у педагогічній діяльності. Необхідність посилення ролі національного виховання серед студентства у вищому навчальному закладі на основі предмету «Фізичне виховання» та інтеграції навчальних предметів і зумовили вибір теми даної роботи.

Перш за все, яке ж смислове та змістове навантаження ми вкладаємо в термін «ментальність»?

Сутність менталітету міститься в когнітивній сфері і артикулюється через дослідження існуючого *егрегору* конкретної соціальної спільноти (*егрегор* – інформаційна субстанція, яка відповідає певному об'єкту, суб'єкту або явищу), під яким ми розуміємо *пульсуюче силове поле*. Оскільки таке поле виникає на основі мисленневих процесів людини, його цілком можна розглядати як мислячий ефір. В еггегорі ми маємо момент синтезування фізичного і духовного або феноменального і ноуменального світів в специфічний матеріал, з якого виникає соціальний світ [5, 14].

Ментальність включає в себе і ментальні настанови, які пропонуються референтними групами і особистостями для засвоєння конкретним індивідом уявлень-тлумачень світу, сенсів життя, цінностей і норм поведінки, оперативного оснащення діяльностей. Вони є регламентами, які, існуючи навіть у неусвідомленому вигляді, починають впливати на детермінацію діяльності і поведінки індивідів певної історичної доби і культури, задаючи напрямок і межі буття.

Визначення ментальності можна поділити на кілька типів [4].

Перший тип (описовий): ментальність – сукупність уявлень, способів поведінки і реакцій, які є без свідомими та невідрефлексованими.

Другий тип (психологічний): ментальність означає певну сукупність неусвідомлених форм світосприйняття, що вже склалися та притаманні певній групі людей, які визначають спільні риси, відносини та поведінку цих людей стосовно феноменів їхнього буття. В даному випадку ментальність ґрунтується на безсвідомому рівні психіки. З іншого боку, другий тип психологічних дефініцій (тлумачень) відображає думку, що менталітет – це прояв свідомого рівня психіки (ментальність – це узагальнення всіх притаманних розуму характеристик; ментальність – це якість розуму, що характеризує окремого індивіда або клас індивідів. Даний тип дефініцій акцентований на свідомо-рефлексивних проявах ментального профілю, що дає можливість розглядати його як відповідну програму соціальної поведінки, яка скеровується ментальністю в бік розгортання соціальних дій в напрямку, що задається ментальними репрезентаціями.

Третій тип – нормативні дефініції, що визначають ментальність як норми реакції, характерні для даного соціального чи етнічного утворення (ментальність – це поняття, яке визначає систему звичок свідомості).

Четвертий тип – структурні дефініції, де увага акцентується на структурі ментальних процесів. В них ментальність висвітлюється як наповнення глибинним смыслом структури кількісного пояснення дійсності; ментальність – структура, склад душі людини, соціуму, етносу, співвідношення її елементів та стан останніх.

Проте не всі вище означені дефініції повністю охоплюють надто складний феномен ментальності, адже часто вони ігнорують такі його об'єктивні характеристики як середовище, економічні, політичні, соціальні, управлінські чинники розвитку суспільства. Такої односторонності намагаються уникнути роз'яснення з точки зору генетики та історії.

Генетичні дефініції ментальності концентрують увагу на походженні цього феномену, перелічують чинники, які детермінують процес зародження та подальшого розвитку

ментальності соціуму, відзначають, що природжені та соціальні чинники закріплюються в генотипі інформації, передаються спадково, забезпечуючи тим самим ментальну спадкоємність. Тут ментальність розглядається як колективне безсвідоме, що утворює феноменологію буденної свідомості (ментальність – пізнавальний код соціуму).

Історичні дефініції визначають ментальність як прояв історичної пам'яті (ментальність – як своєрідна пам'ять народу про минуле, психологічна детермінанта поведінки мільйонів людей, за будь-яких обставин вірних своєму кодові, що склався історично).

Усі вищезгадані дефініції доповнюють одне одного. Узагальнюючи, ми можемо констатувати, що ментальність – це колективний, відносно сталий спосіб мислення, в основі якого лежить набір самоочевидностей для представників соціальної спільноти. Ментальність зберігає генетичний код соціуму, допомагає зрозуміти закономірності розвитку його культури, суспільної моралі. На її основі виникає відчуття ідентичності, що визначає поведінку окремих індивідів, соціальних груп, еліт, влади та управлінців. Ментальність є явищем розумового порядку і не є ідентичним суспільній свідомості, а характеризує лише специфіку цієї свідомості відносно суспільної свідомості інших великих груп людей, таких як етнос, нація, соціальна верства.

І тут, з точки зору генетичних та історичних дефініцій ментальності, доречно розмежувати етнічну ментальність і національну ментальність. Етнічна ментальність – це детермінанта без свідомого смислоутворення конкретного соціуму, що характеризується культурною ізоморфністю спільнот та соціальної системи, до якої вони належать. Національна ментальність, на противагу етнічній ментальності, характеризується усвідомленням соціальною спільнотою своїх базових властивостей, як таких, що відрізняються від властивостей інших соціальних спільнот.

Генетично сформована, підтримана й примножена вихованням, усвідомлена і закріплена в національному інстинкті самовиживання, національна ментальність допомагає особі й національному загалові в цілому мобілізувати свої внутрішні фізичні й духовні сили у боротьбі за своє природне і суспільне виживання.

Духовність породжується соціумом протягом довгого історико-культурного буття на різних територіальних локусах; вбирає в себе соціальний досвід спільноти у вигляді шаблонів діяльності, стереотипів поведінки та тлумачення явищ світу; виконує функцію образу світу, який слугує конкретному індивіду для орієнтації в реальному світі. Ззовні духовність існує та пропонується для засвоєння окремим індивідом у вигляді народної звичаєвості, міфології, групових традицій і вірувань; важко поступається новаціям, що проявляється у збереженні певного інваріанту протягом тривалих історичних періодів існування соціуму чи групи. Ментальність певним чином програмує людину та соціум. У самій ментальності є різні сторони і особливості, які по різному впливають на функціонування спільноти і окремих індивідів; в ній є такі якості, які вже не відповідають сучасним умовам і підлягають корекції. Ментальність консервує традиційну духовність соціуму, зберігає її унікальність і цілісність, слугує основою для макросоціальної самоідентифікації.

Базисна традиційна духовність, інтеріоризуючись у психіку окремого індивіда, закладає там «базову особу» як носія ментального профілю, характерну для даної спільноти, яка здійснює впорядковуюче структурування світу та регуляцію діяльності і поведінки цього індивіда у відповідності з образом світу і життєвою філософією соціуму чи конкретної групи. Саме своєрідна базова особа як цілісний, але не усвідомлений Я-образ, є найхарактернішим ансамблем типологічних параметрів ментального профілю соціуму чи групи. Суть цих ознак полягає в стабільному об'єднанні певних рис ментальності в сценаріях життєвої активності, які засвоюються окремим індивідом спільноти і відрізняють його від представників інших груп чи соціумів.

Індивіду, який не ототожнює себе з конкретною соціальною групою, загрожує

положення особи без власного «прикоріння», що корелює із особистістю без соціальних смислів, моралі, світогляду. Адже світосприймання людини розвивається на конкретному культурному базисі і багато в чому визначається останнім.

Еволюціоністи стверджують, що ментальні властивості, які лежать в основі виживання етнічних спільнот у їх битві за життя, генетично утверджуються та успадковуються наступними поколіннями індивідів. Зокрема, така ментальна ознака як патріотизм, розглядається еволюціоністами як відповідник інстинкту самозбереження [2]. Сислове ж навантаження терміну “патріотизм”, на нашу думку, на філософському рівні відображає систему поглядів народу на природу і суспільство; на масово-побутовому рівні виражає успадковану і культивовану в народі любов до всього свого рідного (мова, культура, традиції тощо); на раціонально-суспільному рівні являє буття народу в часі, самоусвідомлення і самоутвердження себе як етносу серед інших народів світу і співпраця з ними; на особистісному рівні сповідує почуття любові і відповідальності за долю свого народу, свідому постановку інтересів суспільства вище за власні.

Звідси, в основі ментальних параметрів певної соціальної системи лежить конкретний генокод соціуму, інформація в якому постійно змінюється, корелюючи із розвитком суспільства, та успадковується його новими членами. Тут доцільне прислів'я: «Що посієш – те й пожнеш». Генокод народу – це процес спадкової передачі суспільної, а отже і ментальної інформації, яка включає в себе антропологічні, етнічні, расові та інші ознаки суспільства. Генокод народу виражається у мові, міфах, мистецтві, моральних принципах та засвоюється особистістю в процесі соціалізації в конкретному соціумі.

Навчальний заклад, зокрема, за своєю сутністю теж має бути невіддільним від національного ґрунту, оскільки саме він покликаний формувати і берегти національну культуру, органічно поєднувати і утверджувати загальнолюдські і національні цінності за допомогою цілеспрямованої організації педагогічної діяльності, яка допомагає студентам самовиразити, самоутвердити свою моральну сутність через самостійну діяльність.

Формування національної ментальності у студентів у процесі навчальної діяльності має відбуватися таким чином, щоб між засвоєнням знань і моральним розвитком не було розриву. Успіх цього процесу залежатиме, з однієї сторони, від змісту навчальних програм та організації розумової праці на заняттях і в поза навчальний час, а з іншої сторони, успіх залежатиме від духовного багатства самого викладача, його ерудиції, культури, прагнення і вміння пов'язувати будь-який навчальний матеріал із завданнями національного виховання з метою комплексного впливу на свідомість, почуття і поведінку студента. Формування найбільш широких та загальних понять передбачає конкретизацію їх в елементах, зокрема, це відбувається на основі безпосереднього сприйняття етносфери, в кожному явищі якої широке поняття знаходить свій прояв і відображається свідомістю. Відбувається процес накопичення фактів, які сприяють побудові запасу образних уявлень. У подальшому, чуттєвий рівень пізнання через сприйняття та уявлення закінчується формуванням національної самосвідомості.

Розглядаючи менталітет як надзвичайно складне явище духовного життя людини і народу, яке є центром об'єднання масової свідомості та моральності нації, ми вважаємо, що у цій сфері першорядну роль має те, щоб любов до свого народу і Батьківщини, про його сучасне і минуле пройшли через серце, відбилися у свідомості, в особистому духовному житті людини і вилилися у волевиявлення вчинками.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи, ми можемо констатувати, що, з однієї сторони, ментальність – це призма, через яку людина дивиться на світ і себе в ньому, а з іншої сторони, ментальність – це колективний, відносно сталий спосіб мислення, в основі якого лежить набір самоочевидностей для представників соціальної спільноти. Ментальні властивості, які лежать в основі виживання етнічних спільнот у їх битві за життя, генетично утверджуються та успадковуються наступними

поколіннями індивідів. Зокрема, така ментальна ознака як патріотизм, розглядається еволюціоністами як відповідник інстинкту самозбереження. Квінтесенцією формування менталітету молоді в умовах вищого навчального закладу є органічне злиття сукупності виховних можливостей кожного окремого предмету та зусиль викладача з метою комплексного впливу на свідомість, почуття і поведінку студента.

В подальшому планується дослідити і описати практичну сторону технології формування національної свідомості у студентів вищого навчального закладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кіндрат В.К. Технологія формування національної свідомості у студентів вищого навчального закладу (теоретичний компонент) / В.К. Кіндрат // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: зб. наук. праць; наукові записки РДГУ. – Вип. 5 (48). – Рівне, 2012. – С. 30-35.
2. Классен Х.Й. Проблемы, парадоксы и перспективы эволюционизма /Х.Й. Классен // Альтернативные пути цивилизации. – М.: Логос, 2000. – С. 6-23.
3. Кримський С.Б. Архетип української ментальності / С. Кримський // Проблеми теорії ментальності. – К.: Наукова думка, 2006. – С. 273-279.
4. Проблеми теорії ментальності / відповідальний редактор академік НАН України М.В. Попович. – К.: Наукова думка, 2006. – 408 с.
5. Романенко Ю.В. Соціалізація особи: метапрограмний та психотехнологічний аспекти / Ю.В. Романенко – К.: Вид-во ДУІКТ, 2007. – 407 с.

В.К. КИНДРАТ. ТЕХНОЛОГИЯ ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ СОЗНАТЕЛЬНОСТИ У СТУДЕНТОВ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ (ментальный компонент)

Резюме. В статье отображено теоретический анализ смыслового наполнения термина «ментальность» и обосновано аспекты формирования национальной ментальности у студентов высшего учебного заведения.

Ключевые слова: патриотическое воспитание, ментальность, студенческая молодежь.

V.K. KINDRAT. TECHNOLOGY OF SHAPING OF NATIONAL CONSCIOUSNESS OF STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS (mental component)

The summary. The article deals with theoretical aspects of shaping of national consciousness of students of higher educational establishments.

Key words: patriotic education, national consciousness, mentality, student youth.